

**БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ РУШДИ
МУНОСИБАТҲОИ ШАРИКОНА БАЙНИ
МАҚОМОТИ АНДОЗ ВА
АНДОЗСУПОРАНДАГОН ДАР ШАРОИТИ
ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ**

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ
ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ НАЛОГОВЫХ
ОРГАНОВ И НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКОВ В
УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ**

**SOME ISSUES IN THE DEVELOPMENT OF
PARTNERSHIP RELATIONS BETWEEN TAX
AUTHORITIES AND TAXPAYERS IN THE
CONTEXT OF DIGITAL ECONOMY**

Пулатова Умри Садуллоевна,
н.и.и., дотсенти ДДХБСТ
(Хуҷанд, Тоҷикистон)

Пулатова Умри Садуллоевна,
канд. экон. наук, доцент ТГУПБП
(Худжанд, Таджикистан)

Pulatova Umri Sadullaevna, candidate
of Economy, associate professor of
TSULBP (Khujand, Tajikistan)
e-mail: u_pulatova71@mail.ru

Дар марҳилаи муосир таҷдиди назар намудани муносибатҳои байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон яке аз тамоюлҳои асосии низомҳои андоз дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад. Дар чунин шароит мақомоти андоз барпо намудани муносибатҳои шариконаро бо андозсупорандагон аз афзалиятҳои фаъолияти худ доништа, ташиаккули амсилаи мизоҷмеҳвари маъмурикунонии андозро пайгирӣ менамоянд. Дар доираи чунин муносибат таъмин намудани риояи ихтиёрии қонунгузориҳои андоз омилҳои асосӣ маҳсуб меёбад, на ошкор намудани вайронкунии қонунгузориҳои андоз ва рӯёнидани ҷаримаҳои андозӣ. Имрӯзҳо таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон самарабахшии низоми муносибатҳои шариконаро дар соҳаи андоз собит менамояд, зеро маҳз низоми мазкур ба ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои андозӣ имкон фароҳам месозад, ки тибқи талаботи қонунгузорӣ амал намоянд. Низоми самарабахшии андоз дар ин маврид ба ташиаккули фарҳанги андоз таъя менамояд, ки дар ташиаккули даромади буҷети давлат муҳим мебошад. Дигаргунии амсилаи муносибатҳо ба арзёбии дубораи маъмурикунонии андоз оварда мерасонад, ки меҳвари онро тадбирҳои ҳавасмандгардонии андозсупорандагон ташикил мекунад.

Калидвожаҳо: мақомоти андоз, фарҳанги андоз, маъмурикунонии андоз, қонунгузориҳои андоз, муносибатҳои андозӣ, амсилаи шарикона, назорати андоз

В настоящий момент одной из ключевых тенденций в налоговых системах мира является пересмотр налоговыми органами подхода к взаимоотношениям с налогоплательщиками. Современные налоговые органы в качестве основной цели ставят налаживание партнерских отношений с налогоплательщиками, а также построение клиентоцентричной модели налогового администрирования. Ключевым фактором в данном подходе является обеспечение добровольного соблюдения налогового законодательства, а не выявление нарушений и наложение налоговых санкций. Опыт развитых стран доказал эффективность системы партнерских взаимоотношений в сфере налогообложения, так как дает всем участникам возможность действовать согласно требованиям законодательства добровольно, без давления от контролирующих органов. Эффективная налоговая система в таком случае опирается на формирование налоговой культуры, имеющей критическое значение для формирования доходов государственного бюджета страны. Трансформация модели взаимоотношений приводит к переоценки налогового администрирования, смещая акцент с сдерживания на мотивацию.

Ключевые слова: налоговые отношения, налоговое администрирование, налоговые органы, налоговая культура, партнерство, налоговый контроль, налоговое законодательство

The article deals with one of the key trends in tax systems around the world is currently the revision of the approach by tax authorities to their relationships with taxpayers. Modern tax authorities' primary goals include establishing partnerships with taxpayers and building a client-centric model of tax administration. The key factor in this approach is to ensure voluntary compliance with tax legislation, rather than identifying violations and imposing tax penalties. The experience of developed countries has proven the effectiveness of partnerships in tax matters, as it allows all participants to act voluntarily in accordance with legal requirements, without pressure from regulatory authorities. An effective tax system, then, relies on developing a tax culture, which is critical for generating revenue for the country's state budget. Transforming the model of relationships leads to a re-evaluation of tax administration, shifting the emphasis from deterrence to motivation.

Key-words: tax relations, tax administration, rating authority, tax culture, partnership, tax control, tax legislation

Самарабахшии низоми амалкунандаи андоз ва, дар ниҳояти қор, сиёсати андози давлат дар ҳошияи ҳамаи зинаҳои раванди тақрористеҳсолот дар маҷмӯъ аз бисёр ҷиҳат аз сатҳи ҷамъоварии андоз вобастагӣ дорад. Маълум аст, ки сатҳи баланди муносибатҳои андозӣ ба афзоиши воридоти андоз мусоидат мекунад, ки он дар навбати худ, манбаи асосии ташаккули даромади бучети давлатӣ маҳсуб мешавад. Воридоти нопурраи андоз паёмадҳои гуногуни иҷтимоиву иқтисодиро ба бор меорад. Бинобар ин, беҳтар намудани муносибатҳои андозӣ аз муҳимтарин мушкилотест, ки аз ҳалли он рушди иқтисодиёти кишвар вобастагӣ дорад.

Дар марҳалаи муосири рушди низоми маъмурикунонии андоз баланд бардоштани самарабахшии он аз ҳисоби тағйир додани идеологияи муносибатҳои байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон масъалаи муҳим мебошад. Бояд қайд намоем, ки муносибатҳои андозӣ миёни субъектҳои хоҷагидор ва мақомоти андоз ҳамчун раванди муҳим, воқеи ва тағйирёбанда пайвасти мавриди баррасии мутахассисон қарор мегирад.

Муносибатҳои андозӣ низоми муносибатҳои молиявист, ки байни давлат ва субъектҳои хоҷагидор ҳангоми бозтақсими арзиши бавучудода ба мақсади ташаккули неъматҳои ҷамъиятӣ тавассути усулҳои андозӣ ба миён меоянд. Муносибатҳои андозие, ки байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон ба вучуд меоянд, ба иқтисодиёти кишвар таъсири мустақим мерасонанд, зеро аз ҳамоҳангии онҳо пардохти пурра ва саривақтии андоз ва пардохтҳои ҳатмӣ ба бучет вобастагӣ дорад. Вобаста ба ин, бо мақсади таъмини фаъолияти бонизоми соҳибқарӣ, таъмини рушди устувори минбаъдаи он ва дар ин замина афзудани воридоти андоз ба бучети давлатӣ пурзӯр намудани ҳамкориҳои зичи мақомоти андоз ва андозсупорандагон, беҳтар гардонидани маъмурикунонии андоз муҳим арзёбӣ мегардад.

Давлатро зарур аст, ки ҳангоми татбиқи амалии ваколатҳои худ дар самти бозтақсими захираҳои молиявӣ дар раванди ташаккули неъматҳои ҷамъиятӣ ба адолати андозӣ ноил гардад. Меъёрҳои адолати муносибатҳои андозӣ ростқавлӣ (давлат ҳангоми тақсими манбаи андоз ба мақсади нигоҳдошти тартибот ва субот тавассути мувозинати манфиатҳои гуногун равиши утилитариро истифода менамояд) ва масъулият (давлат назди андозсупорандагон барои натиҷаи фаъолияти иҷтимоиву иқтисодии худ масъулият дорад) мебошад. Зери ҳамоҳангсозии муносибатҳои андозӣ дарёфти мувозинати манфиатҳои давлат, субъектҳои хоҷагидор дар раванди бозтақсими неъматҳои ҷамъиятӣ бар пояи

усулҳои андозӣ фаҳмида мешавад.

Ҳамоҳангсозии муносиби манфиатҳои давлат ва андозсупорандагон, ки ба барпо намудани муносибатҳои шариконаи байни онҳо равона гардидааст, заминаи мустаҳками фарҳанги андозро ташкил мекунад. Муносибати ҷомеа ба андоз дар фарҳанги андозии онҳо ифода меёбад, ки ба дарки зарурати объективии андозбандӣ ва муносибати онҳо ба пардохти андоз асос ёфтааст. Барои ҳамин, таҳияи консепсияи хизматрасонии иттилоотӣ ва тавзеҳотӣ ба андозсупорандагон дар шароити имрӯза аҳамияти аввалиндарачаро касб менамояд, зеро танҳо бо фарҳанги баланди андоз риояи интизоми андозӣ, коҳиш додани саркашии субъектҳои хоҷагидор аз пардохти андоз ва афзоиши даромади бучет имконпазир мебошад. Нишондиҳандаи сатҳи нави ҳамкориҳои давлат ва андозсупорандагон бояд касбият ва масъулияти тарафайн, фарҳанги баланди андозсупорӣ ва интизоми андозӣ бошад.

Тағйир додани амсилаи ҳамкориҳои мақомоти андоз ва андозсупорандагон барои ҳар ду ҷониб ва давлат дар маҷмӯъ бешак як қатор бартариҳо дорад. Иттилотонии андозсупорандагон ба бартарафсозии нокифоягии дониши андозии онҳо, ки таъмини риояи қонунгузориҳои андозро ҳалалдор месозад, кӯмак мерасонад. Баланд бардоштани фарҳанги андоз на танҳо робитаи байни тарафҳоро таҳким мебахшад, балки имконоти андозсупорандагонро васеъ менамояд. Маърифати андозӣ ба андозсупоранда имкон медиҳад, ки захираҳои молиявии худро босамар идора намуда, аз тарзҳои қонунии оптимизатсияи андозӣ истифода намояд. Ҳамаи ин сатҳи риояи ихтиёрии қонунгузориҳои андозро тавассути баланд шудани фарҳанги андоз дар ҷомеа дар дурнамои миёнамуҳлат бехтар менамояд [7]. Зеро ҳар қадаре, ки огоҳии андозсупорандагон дар бораи низомии андоз ва нақши он дар иқтисодиёти мамлакат дар сатҳи дахлдор бошад, ҳамон қадар ҳавасмандии онҳо барои риояи талаботи қонунгузориҳои андоз зиёд мегардад. Мақомоти андоз низ ба ташаббусҳо дар самти барпо намудани муносибатҳои эътимоднок бо андозсупорандагон манфиатдор мебошанд.

Дар баробари ин, рушди муносибатҳои байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон бо хусусиятҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кишвар робитаи зич дорад. Равиши ягонае, ки барои ҳамаи давлатҳо ва гуруҳҳои андозсупорандагон мувофиқ бошад, вучуд надорад. Бо вучуди ин, як қатор ташаббусҳоеро номбар кардан мумкин аст, ки ба ҳамкориҳои самаранок ва боло бурдани фарҳанги андоз мусоидат менамояд.

Таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон, аз ҷумла Ирландия, ИМА, Нидерланд самарабахшии низомии муносибатҳои шариконаро дар соҳаи андоз собит намудааст, зеро он ба ҳамаи иштирокдорони худ имкон медиҳад, тибқи талаботи қонунгузорӣ ихтиёран бидуни фишори мақомоти назоратӣ амал намоянд. Дарачаи эътимод ба давлат омилҳои равониро дар бар мегирад ва натиҷаи эътиқоди умумии андозсупорандагон ба он аст, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва қонунгузориҳои андоз фаҳмо ва осон дар амал татбиқ карда мешаванд ва мақомоти андоз ба манфиати ҷомеа одилона ва хайрхоҳона амал менамоянд. Дар сатҳи андозсупорандагони алоҳида ду омилҳои риояи қонунгузориҳои андозро фарқ мекунад: риояи иҷборӣ ва ҳамкориҳои ихтиёрӣ [4,145]. Риояи иҷбории қонунгузориҳои андоз натиҷаи ваколатҳои мақомоти андоз мебошад, дар ҳоле ки ҳамкориҳои ихтиёрӣ ба эътимоди андозсупорандагон ба мақомоти андоз асос меёбад. Чораҳои иҷроии маҷбурии уҳдадорихонии андоз, аз қабилӣ назорат ва мучозоти андозӣ ба шаклҳои эътирофшудаи танзим ва назорати андоз бояд таъдил дода шаванд. Вақте ки боварию эътимод муқаррар мегардад, дар натиҷа фазои шарикӣ ба миён меояд.

Муносибатҳои шарикона дар ин ҳолат аз лиҳози назариявӣ ба қудрати қонун ва эътимоди оқилона асос меёбад. Ба вучуд овардани фазои эътимод маҷмуи тадбирҳои муайянеро тақозо мекунад, ки бояд аз ҷониби мақомоти андоз ва андозсупорандагон андешида шаванд. Аммо, барои Тоҷикистон амсилаи муносибатҳои шариконаи мақомоти

андоз ва андозсупорандагон хос намебошад, зеро таърихан алгоритми ҳамкорӣ аз мавқеи қудрат, яъне иҷборият сурат мегирад. Дар баробари ин, бояд эътироф намуд, ки аллакай зиёда аз 5 сол аст, ки ташаккули муносибатҳои шарикона дар заминаи баланд бардоштани фарҳанги андоз ва коҳиш додани хусусияти фискалии қонунгузори андоз аз самтҳои калидии сиёсати андози давлат муқаррар карда шудааст.

Бояд гуфт, ки шарикии мақомоти фискалӣ ва андозсупоранда – субъекти соҳибкор муносибати тафриқанокро нисбат ба ҳар кадоми онҳо истисно намекунад. Муносибати тафриқанок, пеш аз ҳама, иҷрои ҳатмии қонунгузори андозро дар ҳамкорӣ бо андозсупорандаи мушаххас тақозо дорад; дуҷум, дастгирӣ намудани андозсупорандагоне, ки ба ҳамкорӣ омодаанд, пешбинӣ мекунад. Аз ин нуқтаи назар, фаъолияти ниҳодҳои танзими пешакии андоз дар низомҳои андозбандии кишварҳои хориҷӣ ҳеле ҳама ба назар мерасад, ки ҳадафи онҳо мувофиқанамои оқибатҳои андозии аҳдҳо, масъалаҳои нархгузорӣ, тақсими фоида, лоиҳаҳои сармоягузорӣ ва дигар амалиётҳои ҳоҷатӣ то лаҳзаи воқеан анҷом додани онҳо аз тарафи андозсупорандагон бо мақомоти андоз намебошад. Чунин муносибатҳо дар шакли бастанӣ созишномаҳои андозӣ ва гирифтани машварати тахассусӣ ва ё дар доираи мониторинги андоз сурат мегирад. Масалан, дар Фаронса, ИМА, Шветсия андозсупорандагон ҳуқуқ доранд оид ба аҳдҳои пешбинишаванда аз лиҳози оқибатҳои имконпазири андозӣ аз мақомоти андоз ҳулосаи пешақӣ гиранд. Дар Олмон чунин расмиёти мувофиқакунии дар машваратдиҳии андозсупорандагон аз рӯи масъалаҳои алоҳидаи андозбандӣ ва ё арзёбии ҳолатҳои воқеии вобаста ба гузаронидани назорати андоз зоҳир мегардад.

Дар Нидерландия ҳангоми ба вуҷуд омадани ҳавфи андоз ширкат ба мақомоти андоз муроҷиат мекунад, ки он уҳдадор аст дар давоми муҳлати муайян тавсияҳои ҳудудӣ оид ба ҳалли вазъи баамаломата манзур намояд. Дар Британияи Кабир ба андозаи муайян низомии шабеҳ амал мекунад, ки тибқи он андозсупорандагон пеш аз истифодаи нақшаҳои нави ташкили соҳибкорӣ шарҳи онро ба мақомати андоз ва гумрук пешниҳод месозанд. Шаффофияти ҳолат барои андозсупоранда ва қарорати мавҷуд набудани ҳавфҳои пешбинишавандаи андоз аз бартариҳои созишномаҳои андозӣ ба ҳисоб меравад. Ташаккули муносибатҳои бозғатимодӣ андозӣ дар равиши қулайӣ таҳия ва қарқарди ҳисоботи андоз аз қониби андозсупорандагон зоҳир мегардад. Дар бисёр кишварҳои қаҳон, консепсияи “равзанаи ягона – зломияи ягона – пардохти ягона” бомуваффақият амалӣ мегардад [2,82].

Дар таҷрибаи қаҳонӣ умуман се равиш мавҷуд аст: аз мавқеи қудрат, қонун ва манфиат.

Равиш аз мавқеи қудрат. Моҳияти ин равиш дар он зоҳир мегардад, ки давлат дар шахси мақоми вақолатдори давлатӣ аз механизмҳои гуногуни маҷбуран пардохтани андоз истифода намуда, норозигии андозсупорандаро аз ҳисоби бартарии қудрат паҳш менамояд. Барои мақомоти андоз чунин равиш ҳалли нисбатан муваффақонаи масъалаи қамъоварии андозро таъмин менамояд. Бо вуҷуди ин, чунин равиш хусусиятҳои манфӣ низ дорад:

- фаъолнокии қори андозсупорандагон ба таври назаррас қоҳиш меёбад, ки ногузир ба пастравии рақобатпазирӣ иқтисоди кишвар, қарқомонии сатҳи рушди он аз иқтисодиёти кишварҳои пешрафтаи қаҳон оварда мерасонад;
- муносибатҳои байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон вайрон шуда, боиси ба миён омадани аввалан қасод ва сониян низоъ мегардад;
- назорати андоз захираҳои зиёди молиявиро тақозо менамояд, ки боиси тамом шудани онҳо мегардад;
- сабабқори истифодаи тарзҳои ғайриқонунӣ ҳамқорӣ андозӣ ҳам аз қониби мақомоти андоз ва ҳам андозсупорандагон мегардад.

Гуфтаҳои боло равиши мазкурро хатарнок ва бесамар намуда, хусусияти фарқкунандаи он безътиноии ошкоро ё пинҳонии шахсони мансабдор нисбат ба меъёрҳои қонунӣ мебошад, ки боиси ғасод ва худсарӣ мегардад.

Равиш аз мавқеи қонун барпо намудани муносибатҳои мувофиқро аз ҷониби ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои андозӣ дар асоси риояи қатъии меъёрҳои танзимкунандаи ҳуқуқу уҳдадориҳо пешбинӣ мекунад.

Ҳангоми ҳалли бахшҳои андозӣ мақомоти судӣ нақши калидӣ доранд. Ин равиш нисбат ба равиши яқум одилона ва пешгӯишаванда мебошад, аммо таҷриба нишон медиҳад, ки дар ин равиш дар ибтидо бархӯрди муайяни ҳуқуқӣ вучуд дорад, ки дар натиҷа муносибатҳои байни мақомоти андоз, андозсупорандагон ва мушовирони андоз вайрон мешавад. Аксар вақт, ҳалли ҳуқуқии ихтилофоти мавҷуда, баръакс боиси авҷ гирифтани низоъ мегардад.

Равиш аз мавқеи манфиат. Баланд бардоштани фарҳанги андози ҷомеа ва ба туфайли ин тақмили концептуалии амсилаҳои муносири маъмурикунонии андоз таҳқиқи омилҳои ҳавасмандгардонии рафтори андозсупорандагонро талаб мекунад. Аз он ҷумла, усули муносибгардонии андозӣ ҳамчун усули аз ҷиҳати методологӣ муҳим барои андозсупоранда набояд аз ҷониби кормандони мақомоти андоз кирдори зиддиҳуқуқӣ арзёбӣ гардида, аҳдҳои хочагӣ, ки бо мақсади муносибгардонии андозӣ дар доираи қонун баста шудаанд, беасос доништа шаванд.

Солҳои тӯлонӣ уҳдадори пардохти андоз бо сабабҳои муайян ҳамчун масъулияти шахрвандӣ эътироф карда намешуд. Аз он ҷумла, дар замони шуравӣ дар Конститутсия уҳдадори пардохти андоз пешбинӣ нашуда буд, ҳуди мафҳуми “фарҳанги андоз” вучуд надошт. Андоз аз музди меҳнат ба таври автоматӣ ситонида шуда, кормандони кироя бо мақомоти андоз муносибатҳои андозӣ надоштанд.

Фарҳанги андоз сатҳи муайяни худшиносии ҷомеаро ифода мекунад, ки дар он давлат сиёсати андозро бо дарназардошти манфиатҳои ҷомеа амалӣ менамояд ва андозсупорандагон муҳимияти иҷрои уҳдадорӣ оид ба пардохти саривақтӣ ва пурраи андозро тибқи қонунгузории андоз ба низоми бучетӣ дарк менамоянд.

Озодкунии тичорат, сармоя ва қувваи қарбӣ, пешрафт дар соҳаи технологияи коммуникатсионӣ, амсилаҳои нави пешбурди соҳибқарбӣ ва идоракунии амалиётҳои тичоратӣ назорати риояи қонунгузории андозро дар ҳар як кишвар мушкул мегардонанд. Ин нуқтаро Ташкилоти ҳамкории иқтисодӣ ва рушд моҳи сентябри соли 2006 эътироф намуда, дар Эълумияи худ, ки дар ҷаҳорҷӯбаи форуми сеюми Созмони маъмурикунонии андоз, ки бештар бо номи “Эълумияи Сеул” маълум аст, дарҷ кардааст. Эълумия дар омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи кишварҳои ТҶИР дар самти ташаққули амсилаи самаранокӣ муносибатҳо дар соҳаи андоз тақони ҷиддӣ буд [7].

Дар ибтидо, таҳқиқоте, ки аз ҷониби Ташкилоти ҳамкории иқтисодӣ ва рушд оғоз шудааст, ба омӯзиши нақши мушовирони андоз нигаронида шуда, аммо, баъдан маълум шуд, ки масъалаи таъмини интизоми андозӣ танҳо аз мушовирони андозӣ вобаста нест, решаи ин мушкулот дар низоми муносибатҳои байни мақомоти андоз, андозсупорандагон ва мушовирони андоз ниҳон аст.

Хулосаи асосии таҳқиқоти Ташкилоти ҳамкории иқтисодӣ ва рушд зарурати даст кашидан аз хусусияти яктарафаи муносибатҳои байни андозсупорандагон, мақомоти андоз ва мушовирони андоз ва барпо намудани муносибатҳои мутамаддини шарикона байни онҳо мебошад. Таъмини ғайолияти самаранокӣ низоми андоз дар шароити имрӯза дар низоми дигари муносибатҳо мушкул мебошад, ки таҷрибаи аксари кишварҳои ҷаҳон, ба монанди Ирландия, Швейтсария, Нидерландия, ИМА онро собит месозад [6, 446].

Низоми муносибатҳои шарикона дар андозбандӣ самарабахш ҳисобида мешавад, зеро ба манфиати ҳамаи иштирокдорони муносибатҳои андозӣ равона гардидааст:

- мақомоти андоз имкони воқеии таъмини назорати самарабахши риояи қонунгузории андоз аз ҷониби андозсупорандагонро дар шароити маҳдуд будани захираҳои мавҷудаи гузаронидани назорати андоз доранд;

- андозсупорандагони бомасъулият дар ҳалли масъалаҳои мураккаби андозбандӣ тариқи муколама бо мақомоти андоз ба шаффофияти андозбандии ғайриқонунии соҳибкорӣ муваффақ мешаванд. Аз ҷумла, ҳамкориҳои мазкур айбдоршавии андозсупорандаро аз гирифтани манфиати беасоси андозӣ пешгирӣ менамояд. Ҳама гуна баҳсҳои андозие, ки дар ин низомии муносибатҳо ба миён меоянд, бо тартиби ғайриқонунии ҳаллу фасл мешаванд, ки ба манфиати андозсупорандагон ва мақомоти андоз мебошад;

- мушовирони андоз пайвандгари муҳимми байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон гардида, ба тӯфайли он натиҷабахшии ниҳомии ҳамкориҳои онҳоро дар баробари хоҳиши сарбории қорӣ ба таври назаррас меафзоянд.

Гуфтан мумкин аст, ки дар низомии муносибатҳои шарикона самаравӣ синергетикӣ ба вуҷуд меояд, ки аз маҷмуи самараҳои одии ғайриқонунии ҳар як субъектҳои мустақилона амалкунанда зиёд мебошад. Дар натиҷа, низомии андоз бо ҳадди ақалли хароҷоти ғайриқонунии самарабахшии ҳадди аксари назорати андозро таъмин менамояд, ки дар навбати худ, барои рушди босуръати иқтисодии миллии заминаи заруриро фароҳам меорад.

Яке аз ташаббусҳои қалбдорӣ, ки ба беҳтар намудани ҳамкориҳои байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон нигаронида шудааст, таъбиқи намудани воситаҳои муосири рақамии андозӣ, аз он ҷумла замимаҳои мобилӣ мебошад, ки дастрасии андозсупорандагонро ба хизматрасониҳои электронӣ таъмин менамояд. Замимаи мобилӣ ба истифодабарандагон дастрасии мувофиқ ва босуръатро ба маълумоти муҳимми андозӣ фароҳам меорад.

То марҳалаи гузариш ба иқтисоди рақамӣ низомии муносибатҳои андозӣ дар кишвар дар шароите қарор дошт, ки аз дигаргуниҳои шароити имрӯза қуллан фарқ мекунад. Имконияти истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои электронӣ боиси дигаргуншавии шароити рақамикунории соҳа дар давраи гузариш ба иқтисоди рақамӣ гардидааст [8].

Дигаргуншавии ғайриқонунии мақомоти андоз дар шароити гузариш ба иқтисоди рақамӣ возеҳ гардидани тамоми хизматрасониҳои электронӣ ва тартиби риояи технологияҳо дар низомии маълумикунории андоз мебошад, ки сарфи назар аз дарку фаҳмиш ва истифодаи он дар ҷомеа рушд меёбад.

Низомии андоз ба ҳолати мавҷудаи истифодаи хизматрасониҳои электронӣ вобаста буда, таъбиқи васеи он имконияти таъмини риояи қонунгузории андоз ва назорати андозро шаффоф менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон давра ба давра васеъ намудани ҳамкориҳои фосилавӣ бо андозсупорандагон тавассути таҳия ва мавриди амал қарор додани барномаи компютерӣ, беҳтар намудани маълумикунории андоз ва баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо ба андозсупорандагон, дар мақомоти андоз аз соли 2013 оғоз гардида, тартиби ба таври электронӣ пешниҳод кардани эълонҳои андоз қорӣ карда шудааст. Бо ин тартиб дар айни замон зиёда аз 190,1 адад субъекти хоҷагидор эълонии андоз ва ҳисоботи худро пешниҳод намуда истодаанд [3].

Бо мақсади хоҳиш додани хароҷоти андозсупорандагон ва сарфаи вақти онҳо ҳангоми иҷрои уҳдадорӣҳои андоз аз соли 2019 Қумитаи андоз тавассути модули “Утоқи шахсӣ” дар шакли электронӣ тартиб додани санади муқоисавӣ мавриди истифода қарор додааст [8]. Тавассути “Утоқи шахсӣ” дар шакли электронӣ тартиб додани санади муқоисавӣ сода буда, андозсупоранда метавонад санади муқоисавиро бе ҳозир шудан ба мақомоти андоз дар шакли электронӣ тартиб диҳад. Барои осон намудани пардохти андоз дар сомонии Қумитаи андоз шакли нави хизматрасонӣ қорӣ карда шудааст, ки бо истифода аз он

шаҳрвандон ва андозсупорандагон имконият доранд, маблағи андозро бо истифодаи қортҳои бонкӣ ба бучети давлатӣ пардохт намоянд. Ҳамин тариқ, такмили усулҳои хизматрасонӣ ба андозсупорандагон, пешниҳоди шарҳу тавзеҳоти саривақтӣ ва муфассал ба мурочиатҳои хаттӣ шаҳрвандон ба ташаккули муносибати мусбати андозсупоранда ба мақомоти андоз ҳамчун мақомоти давлатие, ки на танҳо ба манфиати тамоми ҷомеа, балки ба манфиати ҳар як шаҳрванд фаъолият мебаранд, мусоидат менамояд. Зеро, технологияи рақамӣ танҳо воситаи осон кардани қор нест, он ифодаи эътимод, ҳиссагузори давлат ба шаффофият ва роҳи нави муносибат бо шаҳрвандон аст. Танҳо дар ин сурат муносибатҳои эътимодноки байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон имконпазир мебошад.

Дар доираи Барномаи рушди маъмурикунонии андоз барои солҳои 2020 – 2025 татбиқи технологияи замонавӣ иттилоотӣ дар фаъолияти мақомоти андоз дар баробари дигар ҳадафҳо, ба ҳалалдор насохтани фаъолияти андозсупорандагон ва баланд бардоштани масъулияти онҳо дар таъмини риояи қонунгузори андоз равона карда шудааст [1].

Барои иқтисодиёти муосир ҷунин низоми ду камбудии асосӣ дорад: яқум, бемасъулияти андозсупорандагон; дуум, паст будани фарҳанги андоз.

Бо ворид шудани Тоҷикистон ба муносибатҳои бозорӣ ташаккули фарҳанги андоз номуназам, асосан бо ёрии табиғот сурат мегирифт. Бо ин сабаб субъектҳои хоҷагидор дар интиҳоб ва татбиқи низоми андозбандӣ мушкilot доштанд. Натиҷаи омӯзиши рафтори андозсупорандагон, махсусан соҳибкорон нишон медиҳад, ки зиёда аз нисфи онҳо имкониятҳои оптимизатсия, ва сеяки онҳо – оптимизатсияи ғайриқонуниро ҷустуҷӯ доранд. Набудани консепсияҳои мақсаднок оид ба баланд бардоштани маърифати андозӣ ва ташаккули фарҳанги андоз дар байни аҳоли боиси он гардид, ки истифодаи усулҳои мураккаби қанорагирӣ аз андозбандӣ аз ҷониби андозсупорандагон ҷун қаҳрамонӣ арзёбӣ карда мешавад [5, 81-82].

Яке аз масъалаҳои аввалиндараҷа, ки дар барнома зикр шудааст, ин баланд бардоштани маърифати андозии андозсупорандагон мебошад.

Воқеияти пасобуҳронии COVID – 19 омодагии андозсупорандагон – соҳибкоронро ба муқоламаи созида бо мақомоти маъмурикунонии андоз нишон дода, принсипи ҳамкориро дар низоми фаъолияти назоратии онҳо ба мадди аввал мегузорад. Дар баробари ин, зикр қардан лозим аст, ки ба сабаби паст будани фарҳанги андоз соҳибкорон ҳуқуқҳои худро барои истифода қардани дастгирии давлатӣ сари вақт амалӣ қарда наметавонанд.

Таъкид қардан зарур аст, ки дар ин самт татбиқи хизматрасониҳои иттилоотии мақомоти андоз нақши муҳим мебозад.

Ба мақсади таъмини самаранокии омилҳои номбурда, пеш аз ҳама, андешидани ҷораҳои мушаххас ҷиҳати ташаккул додани муносибатҳои шарикона байни андозсупорандагон ва мақомоти андоз зарур аст. Натиҷаҳои таҳқиқоти консорсиуми “Crowe ACG” ва “Таҳлил ва Машварат” дар ҳамкорӣ бо Қумитаи андоз, ки тайи як соли охир дар тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ гузаронида шуд, нишон медиҳад, ки сатҳи иҷрои ихтиёрии уҳдадорӣҳои андозии андозсупорандагон тамоюли афзоиш дорад. Ин ҷо омилҳои қалидие зикр мешаванд, ки ин равандро тақвият мебахшанд:

1. Муомилаи қормандони мақомоти андоз: сатҳи дониши қасбӣ, фарҳанги муошират, қабони сода ва муносибати эҳтиромона бо соҳибкорон нақши ҳалқунанда дорад. Вақте қорманд ба мушкilotи шаҳрванд бо аҳаммият ва диққат гӯш мекунад, сатҳи эътимод боло меравад.

2. Шаффофият ва дастрасии маълумот: вақте маълумот қар бораи муҳлати пардохт, шакли ҳисобот ва тарзи мурочиат фаҳмо аст, шаҳрванд эҳсос мекунад, ки зерӣ фишанги “сайёди қарима” қарор надорад, балки худ масъули як муносибати шаффоф мебошад.

3. Арзиши маъмурикунонии андоз: ҳангоме ки расмиёти ҳисоботдиҳӣ ва пардохт осон, қамҳарҷ ва тез меқардад, омодагии шаҳрвандон ва соҳибкорон барои иҷрои уҳдадорӣҳои андоз ба таври назаррас меафзояд.

4. Эътимод ба санчиш ва назорат: соҳибкорон эҳсос мекунанд, ки назорати мақомоти андоз одилона, бегараз ва дар заминаи маълумоти воқеӣ амалӣ мегардад. Шаффофият ва асоснокии санчишҳои андоз ҳамкориҳои бозътимоди минбаъдаи андозсупорандагонро бо сохторҳои давлатӣ кафолат медиҳанд.

5. Фаҳмиши иҷтимоии аҳамияти андоз: дарки бештари муҳимияти пардохти андоз на танҳо ҳамчун як талаботи ҳуқуқӣ, балки саҳмгузори дар рушди иқтисодиёт ва дигар уҳдадориҳои иҷтимоиву иқтисодии давлат аз ҷониби шаҳрвандон барои таъмини шаффофияти муносибатҳои андозӣ сатҳи эътимоди андозсупорандагонро меафзояд.

Ҳамин тавр, омодагии мардум барои пардохти ихтиёрии андоз натиҷаи як раванди мураккаб мебошад, ки дар он на танҳо ислоҳоти техникӣ, балки тағйироти фарҳангии мутақобила байни давлат ва шаҳрванд нақши муҳим доранд. Масъулият ва эҳтироми ҳамдигари тарафҳо яке аз ҷанбаҳои муҳими муносибатҳои ҷомеа ва давлат мебошад. Давлат бояд ба шаҳрвандони худ ғамхорӣ кунад, ба гурӯҳҳои осебпазири аҳоли (ниёзмандон) кӯмак расонад, ободониву созандагӣ ва амният, инфрасохторҳои муҳталифи мамлакатро таъмин намояд, ки манбаи асосии иҷрои ин ҳадафҳо соҳаи андоз мебошад.

Дар навбати худ, ҷомеа, ҳар як шаҳрванд низ дар иҷрои вазифаи шаҳрвандиаш масъулияти бештар эҳсос намуда, дар ҷамъоварии саривактии ҳама гуна пардохтҳо ва андоз саҳмгузор бошад. Вагарна иҷрои вазифаҳои асосии давлат ғайриимкон мегардад. Дарачаи эътимоди ҷомеа ба давлат бо риояи меъёрҳои ҳуқуқ ва принципҳои бунёдии он аз тарафи шахсони мансабдори мақомоти давлатӣ муайян карда мешавад. Дар муносибатҳои назорати андоз, ки дар он кормандони мақомот дорои ваколатҳои муайян мебошанд, масъалаи эътимод ва боварӣ аҳамияти калон дорад. Кормандони мақомоти андоз, минбаъд низ тибқи тақозои замон бояд раванди татбиқи технологияи замонавии иттилоотиро тақвият бахшида, дар баробари ин, омӯзиши техникаю технологияи навтаринро ҳамаҷониба ба роҳ монанд ва ҳудро ҳамчун мутахассиси варзидаи соҳа нишон диҳанд. Ба баланд бардоштани фарҳанги андози шаҳрвандон, аз ҷумла андозсупорандагон кӯмак намоянд.

Пешниҳодҳои мазкур на танҳо ба баланд бардоштани сатҳи техникӣ, балки ба тақмили муҳити иҷтимоӣ ва равонии ҳамкориҳои байни давлат ва шаҳрванд, инчунин ташаккули як низоми муносири андозбандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунанд. Барпо намудани муносибатҳои шариконаи миёни мақомоти андоз ва андозсупорандагон вазифаи душворест, ки ҳалли он иҷрои амалҳои зеринро тақозо менамояд:

- яқум, фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ;
- дуом, омӯзиши ҳатмии донишҳои бунёдӣ;
- сеюм, тақмил додани ниҳодҳое, ки метавонанд робитаи кандашудаи байни пардохти андоз ва гирифтани манфиатро аз истеъмоли неъматҳои ҷамъиятӣ барқарор созанд.

Зарурати ҳамкориҳои андозсупорандагон бо мақомоти фискалӣ, ки дар давраи пандемия вусъат ёфта буд, алҳол беш аз пеш тақвият ёфта истодааст.

Ба назари мо, муносибатҳои шариконаи байни мақомоти андоз ва андозсупорандагон бояд дар қаринаи равиши мизочмехвар таҷассум ёбанд.

Далелҳои асосии татбиқи равиши мизочмехвар инҳоянд:

1) Дастрасии механизми фискалӣ барои андозсупорандагони бомасъулият.

2) Муқолаи ошкоро байни мақомоти назоратӣ ва субъектҳои хоҷагидор, ки онҳоро барои иҷрои ихтиёрии уҳдадориҳои андоз водор месозад. Масъалаи баланд бардоштани сатҳи иҷрои ихтиёрии уҳдадориҳои андоз дар Барномаи рушди маъмурикунонии андоз пешбинӣ карда шудааст.

3) Ҳалли ғайрисудии шумораи зиёди баҳсҳои андозӣ. Ин самт дар Барнома зикр гардида, ташаккули таҷрибаи ягонаи татбиқи ҳимояи ҳуқуқро дар назар дорад, ки ба

тафсири якхелаи меъёрҳои қонунгузорӣ аз ҷониби мақомоти андоз ва андозсупорандагон мусоидат менамояд.

Зарур аст, ки шакли муқаррарии муносибатҳои нозирони андоз ва истифодабарандагони хизматрасониҳои давлатӣ, яъне андозсупорандагон дар заминаи дигаргунии рақамии хизматрасониҳои андозӣ таҷдиди назар карда шавад. Барои навсозии низоми маъмурикунонии андоз алгоритми назорати андозро ташаққул додан лозим аст. Дар алгоритми мазкур принсипи мизочмехвар бояд дар мадди аввал гузошта шавад, зеро он манфиати андозсупорандагонро ба назар мегирад. Дигаргуниҳои рақамии хизматрасониҳои андозӣ, аз он ҷумла, арзёбии хавфҳои андоз ба субъектҳои соҳибкор нигаронида шудааст.

Воситаҳои арзёбии дараҷаи мизочмехварнокии мақомоти андоз, аз нигоҳи мо, бояд чунин унсурҳо дошта бошад:

- индекси кӯшишҳои андозсупоранда–соҳибкор дараҷаи хароҷотнокии муошират бо мақомоти назоратиро нишон медиҳад;

- индекси қаноатмандии андозсупоранда – соҳибкор имкон медиҳад, ки сатҳи қаноатмандии ӯ аз хизматрасониҳо арзёбӣ карда шавад.

Дар самти ҳамохангсозии манфиатҳои ҳамаи шохҳои ҳокимияти давлатӣ бояд сиёсати оқилонаи андозие амалӣ карда шавад, ки ҳам ба тақсмоти мутаносиби ҳуқуқҳо оид ба муқаррар ва ҷорӣ намудани андоз аз тарафи мақомоти марказӣ ва худидоракунии маҳаллӣ нигаронида шуда, ва ҳам мутавозинии байнибучетии низоми миллии андозро таъмин намояд.

Дар натиҷаи таҳқиқот ба мақсади тақмили муносибатҳои андозӣ ва таҳкими минбаъдаи раванди рақамикунории низоми андоз андешидани тадбирҳои зеринро ба мақсад мувофиқ мешуморем:

- маърақаҳои васеи иттилоотӣ дар расонаҳои миллий, аз ҷумла радио, телевизион, рӯзнама, шабақаҳои иҷтимоӣ бо истифода аз забони сода ва мисолҳои амалӣ, то ки шаҳрвандон ва, бахусус, соҳибкдорон дар минтақаҳои дурдаст бо имкониятҳои хизматрасониҳои рақамӣ шинос шаванд.

Ҳамкориҳои кушода бо ҷомеа ва ВАО, табодули маълумот ва дастрасии шаффоф ба маълумот – омили асосии эътимоди мутақобила мебошад.

- ташкили курсҳои омӯзиши мақсаднок дар марказҳои рушди соҳибдорӣ, хоҷагиҳои деҳқонӣ ва муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ барои баланд бардоштани саводи рақамӣ, омӯхтани тарзи истифодаи портали электронии Кумитаи андоз, қабули ҳисоботи андоз ва пардохти онлайн.

- тақмили фаъолияти маркази тамос тавассути роҳандозӣ намудани низоми ҷавобгӯ ба саволҳои маъмулӣ ва таъсиси маркази машваратии рақамӣ бо иштироки мутахассисони соҳа. Замимаи мобилии «Андози ман» ва дигар хизматрасониҳои электронӣ имконият медиҳанд, ки шаҳрвандон андозҳои молу мулкӣ худро ҳисоб ва пардохт намоянд, бо мақомоти андоз мукотиба кунанд ва дар ҳолати зарурӣ санадҳои муқоисавӣ таҳия кунанд. Ин раванд куллан шаффофиятро боло бурда, таъсири омилҳои инсониро дар раванди маъмурикунонии андоз коҳиш медиҳад.

- роҳандозӣ намудани низоми ҳавасмандкунӣ ба андозсупорандагони намунавӣ, бо унвони “Андозсупорандаи содиқ” ва “Ширкати рақамии соли андоз” бо сертификатҳои электронӣ, сабукиҳо дар санҷишҳои андоз, ё дастрасии афзалиятнок ба барномаҳои давлатии дастгирии соҳибдорӣ.

- автоматонии низоми санҷиш ва назорати андоз бо ҷорӣ намудани таҳлили хавфҳо (risk-based audit), ки имкон медиҳад танҳо он субъектҳои мавриди санҷиш қарор гиранд, ки шубҳаи воқеӣ ва омори таҳлилӣ дар бораи онҳо мавҷуд аст. Ин усул на танҳо хароҷоти маъмуриро кам мекунад, балки дар рушди фазои эътимодноки байни давлат ва субъекти соҳибкор нақши муҳим мебозад.

•тақвияти ҳамоҳангсозии байниидоравӣ, аз он ҷумла бо мақомоти гумрук, Бонки миллий ва идораҳои сабти амвол, то мубодилаи маълумот дар речаи вақти воқеӣ ва дақиқ сурат гирифта, дар натиҷа, самарабахшии идоракунии раванди андозбандӣ боло равад.

•ташаққули фарҳанги андозсупорӣ, тавассути роҳандозӣ намудани маърақаҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти умумӣ ва олии касбӣ ва воситаҳои ахбори омма барои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқиву иқтисодии шаҳрвандон, махсусан ҷавонон.

ПАЙНАВИШТ:

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди маъмурикунонии андоз барои солҳои 2020 – 2025”. – Душанбе, 2020. - № 636.
2. Демин А.В. Совершенствование налоговой культуры как важнейшая предпосылка перехода к “партнерской” модели налогового администрирования / А.В. Демин // Вестник Казанского юридического института МВД России. Гуманитарные науки. – 2016. – №4 (26). – С. 81–85.
3. Маълумоти ҳисоботии Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2025.
4. Рошупкина В.В., Клушина Н.П. Модель партнерского взаимодействия предпринимателя и налогового органа с позиции клиентоцентричности / В.В. Рошупкина, Н.П. Клушина // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2021. - №8. - С.181-185.
5. Салимова М.М. Фарҳанги андоз ҳамчун усули тақмили муносибатҳои андозӣ / Салимова М.М. // Ахбори ДДҲБСТ. Силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ. – Хучанд, 2025. – №2(103). – С. 75-84.
6. Тотикова Т.Е. Модернизация систем налогового администрирования в зарубежных странах: анализ основных тенденций / Т.Е. Тотикова // Изв. Саратов. ун-та. Серия: Экономика. Управление. Право. – 2016. – Вып.4. – С.445 – 448.
7. Цветков И.В. Партнерство в налоговой сфере: миф или реальность / И.В. Цветков // Налоговед. 2008. <https://nalogoved.ru/> (Санаи муроҷиат: 10.04.2025).
8. www.andoz.tj.

REFERENCES:

1. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan "On Approval of the Tax Administration Development Program 2020-2025". - Dushanbe, 2020. - № 636.
2. Demin A.V. Improving Tax Culture as the Most Important Prerequisite for the Transition to a "Partnership" Model of Tax Administration // Bulletin of the Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. Humanities. - No. 4 (26). 2016. - PP. 81-85.
3. Reporting Data of the Tax Committee under the Government of the Republic of Tajikistan. - Dushanbe, 2021 - 2024.
4. Roshupkina V.V., Klushina N.P. Model of Partnership Interaction between an Entrepreneur and a Tax Authority from the Standpoint of Customer Centricity // Bulletin of the Altai Academy of Economics and Law. 2021. No. 8. PP. 181-185.
5. Salimova M.M. Tax Culture as a Method of Improving Tax Relations // Bulletin of TSULBP. Series oh Social Science. - №2(103). - Khujand, 2025. - PP. 75-84.
6. T.E. Totikova. Modernization of Tax Administration Systems in Foreign Countries: analysis of the main trends // Izv. Saratov University. Nov. series. Series. Economics. Management. Law. 2016. Vol.16, issue 4. - PP. 445 - 448.
7. Tsvetkov I.V. Partnership in the Tax Sphere: myth or reality // Tax expert. 2008. <https://nalogoved.ru/> [date of appeal: 10.04.2025]
8. www.andoz.tj.